

Kovács Ferenc

A nemzetgazdaságtan
bölcselete.

Érk. 1899 ápril. 4-én

10/66-1898/9
fkk

Bírólatra

S. Piszony Mész

S. Völgyi Gabos ny. s. kovács utasul.

Vácornai 1899 ápr. 4

S. Piszony

cs. deb.

Uppasdom 1899 ápr. 5

S. Piszony

Diss. | A 139

A nemzetgazdaságtan bölcselete.

Felavató értekezés.

„L'association intime d'intérêts
rivaux..... c'est une œuvre qui glorifiera
la civilisation...”

Michel Chevalier.

„Die Menschen verlangen nach
Association im Laubbäume, daß jeder
ihre eigene Nerven und Kraft regelt werden.“

H. C. Carey

I.

Alig száz husz éve, hogy Smith
 Adámnak, a nemzetgazdaságtan,
 mint önálló rendszeres tudomány
 megalapítójának korszakalkotó műve
 megjelent,¹⁾ s látjuk és örövendve ta-
 pasztaljuk, hogy az összes művelt
 nemzetek legjelesebbjei — majdnem
 mondhatnók: tulburzgalommal —

ezen tudomány felkarolását munkás-
 ságuk tárgyává teszik s azon nagy
 épület továbbépítésén fáradoznak,
 a melynek alapköveit Smith örök
 időkre lerakata. Ezen ismeretek terjesz-
 tése mindszélesebb néprétegre kihat;
 az elnököt, a melyeket a nemzeti gar-
 daság tudományos művelői lán-
 gosszal kifejtettek, — a gyakorlati
 életben alkalmazni kísérli az ál-
 lamférfi úgy mint a gondolkodó
 földbirtokos, — az iparos és a keres-
 kedő úgy mint a törvényhozó.
 Mindamellett látjuk azonban azt

7.
is, hogy ép úgy mint a nemzetgaz-
dagságtan tudományos művelői, - úgy
szelvények praktikus követői nem
egy és ugyanazon szempontot kö-
vetik, sőt, hogy élesen választja a
nemzetgazdaságokat két nagy tábor-
ra egy Smith által felállított a-
lapeelv elfogadása vagy tagadása.
Ezen elv az individualismus elve,
kiindulása abban gyökeredzik,
hogy a gazdálkodás főmomentuma:
lehető legkisebb erőmegfeszítéssel
a lehető legnagyobb eredményt el-
érni, s conclusiója a szabad verseny.

8.
Szabad verseny vagy állami tutela, így
hangzik a küzdő felek jelzava.

Smith ellenfelei, az u. n.
történeti iskola hívei, a szabad ver-
senyt teljesen kívárandónak ugyan
nem tartják, de azt jelentéktelen kor-
látokba szorítani kívánják az ál-
lam mint közszertközségadáság
(Zwangsgemeinschaft) befolyása és
irányása által. Smith rendszeren
még föltenni is: a Smith által
ismertetett három termelési tényező
(természet, munka és tőke) mellé
egy negyediket állítanak oda, -

art mondván, hogy az állam a köz-
javak termelésének tényezője: szel-
lemi tőke (Immateriálkapital).²⁾

Azonban, ha közelebbről te-
kinthetünk a szellemi harcok ere-
detét és működésüket, akkor azt fog-
juk tapasztalni, hogy tulajdonké-
pen nem Smith-nek, hanem inkább
követőinek (Ricardo, St. Mill)
elvei voltak azok, a melyekre a
támadások legnagyobb része irányult.
Smith művének elvontsága azt ered-
ményezte, hogy követői az abstra-
kizálás túlszájaiba esvén, olyan

következtetéseket vontak le Smith
tanáiról, a melyeket a nagy mester
nemcsak, hogy maga nem hangortatott,
de a melyek művének egész szellemé-
vel világos ellentétben állottak. ³⁾

Igy első sorban a híres „desire of we-
alth” (meggazdagodási vágy) elvét
Smith követői a legridegebb önkésre
értelmezték, — s természetesen, hogy azon,
az erkölcsi világnézettel ellenkező
felfogás ellenében azon országban,
a hol már Smith könyvének első
megismertetése alkalmával bíráló
megjegyzések hallatásával találkoztunk,

— Németországban csakhamar egy
 List a nemzeti, ⁴⁾ egy Roscher ⁵⁾ pedig
 a köz érdeket vallotta az emberi
 gazdálkodás rugójának. Mutat-
 kozott az individualismus elvének
 helytelen volta, — s legszébb diada-
 lát a történeti iskola ép akkor
 ünnepelte, a midőn Angliában, a
 „manchesterpolitika” harajában, a
 Smith-féle rendszer praktikus al-
 kalmazhatósága majdnem leho-
 tetlenné bizonyult, illetve a leg-
 súlyosabb gazdasági válságokat erő-
 ményezé, s elsőrangú nemzetgazdál-

12.
sok, ú. m. Ingram, Leslie és Syme
David erőlyesen szólaltak fel a
német történeti iskola rendszerével
lett.

A történeti iskola rendszerének legjobb kifejtésével a német Mangoldt (Schäffle nyomán) ⁵⁾ és az angolhoni Syme David ²⁾ munkáinál találkoztunk. Míg Syme az egoizmuson kívül hermetikus és allostikus indokokat kiölömbörtet meg, mint a gazdasági tevékenység rugóit s erkölcsi és történeti irányt, egyesítve így ki-

alt fel: „A bizalom a társadalom
összetartó ereje, a becsület
annak rugója,“ — addig Mangoldt
ihlett eszjárásának jellemzőek
a következő idézetek honon fel:

„Unsere gesondliche Danksagung und
unser Aufrufen des Herrn und
im Geist unsern dankbaren Grüßen, die
große Zuneigung zu unserer eigenen
Vaterstadt und ~~der~~ Förderung
begründet, darüber hinaus aber
auch für andere, für die Gesell-
schaft, in der wir leben, möglichst
frühzeitig zu wirken sind.“ / Volk-

14.
wissenschaftlichen. III. lap.)

De természetes, hogy ezen iskola rendszerének tagadhatatlan foggyatkozásai nem kerülhetők ki a beható bírálók figyelmét. Így első sorban az állami kémszer-gazdaság tana, a mely legintenzívebben az ú. n. fél- vagy hathed-na-socialisták [Wagner, Schmoller, Knies, Santer s. m.] elmé'leteiben kifejezésre jutott, — továbbá az a sajátoságos prótoló vagy foltozó rendszer, a mely szerint általuk a nemzetgazdaság existenciájának három

oldala, a magángazdasági, a közös-
 gazdasági és a caritativ, vagyis er-
 kölcsgazdasági — különböztetett meg,
 a kritikát kihívta. Ezen kritikát
 mindenekelőtt a német radikalisták,
 közöttük a szabadgazdaság elvének
 legelőkelőbb művelői Wirth ⁸⁾ és Wal-
 ker ⁹⁾ gyakorolták s oly következte-
 tésekre juttatták az absztrakt indivi-
 dualismus elvén alapult iskolájú-
 kat, hogy „Frucher” szerint nézetük
 abban culminált, miszerint, a nem-
 zetgazdaságtan tisztán csak logikai
 és matematikai szabályokon ala-

mul, melyek a történettől és statisztikától teljesen függetlenek."

Mindenen iskolák egyben találkoznak, abban t. i., hogy a létező és tényleg szemünk előtt lefolyt gazdasági életnek kutatván törvényeit, ezekre az összességre alkalmazni törekednek, tehát az induktívot alkalmazni. Legszorosabban inductive következtetnek Smith és a radikális iskola hívei, s ezeknél látjuk legjobban a kisszírólagos induktív módszerének hibáit. A történeti iskola részben ugyan alkalmazna

a deductiót, de elégséges tért annak
nem biztosít. Igaz ugyan, hogy a
gazdasági élet megnyilvánulásai
külmenetének szabályait csak in-
ductió alapján ismerhetjük meg, —
de arra, hogy a nemzetgazdaság-
tan praesumálendő és joggal
praesumálható egységének ismer-
etéhez eljussunk, szükségképen
a deductióhoz kell folyamod-
nunk, mint azon módszeréhez a
tudományos kutatásnak, a mely
minden oly tudományoktatában,
a mely az erkölcs világában, mint

az ember széltudatos léte alapja-
nak szabályozásában gyökeredzik,
feltétlenül az egyedüli helyes és
birtos módszer.

A nemzetgazdaságot erköl-
csi oldaláról szemlélni már Smithet
megelőzőleg különösen a physiokra-
ták kísérelték meg, s tagadhatat-
lan, hogy a physiokrata'knak
azon tanai, a melyek az emberi
gazdálkodás menetére az erkölcsi
rendnek befolyását vinetékálták,
alapjukban véve még ma is
általános érvényűeknek ismertettek

el. Maga Smith a physiokrata'kkal szemben nem ezen irányban helyezkedett elvi ellentétre, sőt mondhatjuk, hogy éppen az a főhiánya a Smith elméletén alapuló manchesterrendszernek, hogy Smith művének erkölcsi oldalát kellőképp nem méltatták.

Franciaországban, a physiokratiismus hazájában, a hol Turgot tanai legmélyebben gyökeret vertek, a Smithianismust mindjárt első bírálója, Sismondi, 10) — a manchestereskedő Jean Say-val szemben, az alaprendszer erkölcsi elveinek kellő kidom-

borításában egy az angol iskolától
 éppen ezen szempontból eltérő irányba
 terelte, - a mely, minthogy a német törté-
 neti iskola által leginkább kifo-
 gósolt önkési elvet el nem fogadta,
 ezen utóbbi iskola terjedését eleve
 meggátolta, így hogy Franciaország-
 ban az egy Laveleyen kívül alig
 akadt tudományos követője a törté-
 neti iskolának. A francia nemzet-
 gazdaságok kérdéseit szépen illusztrálja
 Chevalier „Cours d'économie politique”
 cz. művében, a nemzetgazdaságtant
 akképen értelmessé, hogy az „a

körös létező és felismert jog / droit public / alapelveinek alkalmazása azon jelenségek tanulmányozására, magyarázatára és meghatározására, amelyek a gazdaságok keletkezését, előzárását és fogyasztását felölelik (I. 199.). "11)

A történeti iskola éppen az erkölcsi elvek hangsúlyozása által vált ki Roscher és Schaffle¹²⁾ óta, s még a radicalis iskola sem nélkülözi teljesen, eltekintve némiely túlsó követőjétől, az erkölcsi irányt.

A legújabbkori nemzet-
gardák műveiben pedig löbbé-
kevésebbé találkoztunk a nemzetgar-
daság etnikai alapjának erős hang-
súlyozásával. Így többek között
George H.,¹³⁾ a társadalmi rend el-
lenzői és fenntartói közötti ellen-
tétek kiegyenlítésére törekszik,
bár sikertelenül, mert helytelen
alappelfogásból kiindul.

De alig is fog akadni
modern nemzetgarda, aki az itt
felemlített erkölcsi, etnikai lénye-
get tagadná. — Azért is legalább

a kísérlet jogossága kétségtelen,
azon kísérleté, hogy szemben az
inductio segítségével gyűjtött nagy
adathalmakkal az egységes alapelv-
ből deductio alkalmataiuk a
nemzetgazdaságtan elvei és törvé-
nyei kiderítésére.

Ezen úrél követésében há-
rom kérdést kell megoldanunk,
még pedig:

Először: Mit értünk „garda-
sági tevékenység alatt, — mi ezen
gazdálkodás alanya, s mi a tárgya?

Másodszor: A gazdasági

Leve'kenyiségek körében mit értünk
nemzetgazdaságtan alatt?

Harmadokor: Eovel szem-
ben a nemzetgazdaságtannak, mint
társadalmi tudományoknak, mi a
feladata?

II.

Gazdasági tevékenység, gazdasá-
 dalkodás alatt általában az embernek
 szabadakaratú által irányított azon
 tevékenységet értjük, a mely az illető
 ember szükségletei kielégítésére for-
 dítatik.¹⁴⁾ Ha ezen definitiót meg-
 tekintjük, azt fogjuk látni, hogy
 a gazdasági tevékenység e szerint

függ a szükségletek mérvétől, azaz,
 hogy a gazdasági tevékenység fogal-
 ma annál tágabb lesz, minél tágabb
 a szükségletek köre, illetve minél tágabb
 azon fogalom, a melyet „szükséglet”
 névvel jelölünk. Ebből következik,
 hogy, ha a szükségletek fogalma
 egyszersmindenkorra egyenletesen
 meghatározottatik, akkor a gazdasági
 tevékenység fogalma egy és ugyanaz
 lesz; ha pedig az előbbiek köre szü-
 kül vagy tágul, változik a gazdasági
 tevékenység köre és fogalma is. De
 lehetséges-e ezen feltevés? Ha abból

indulunk ki, hogy gondálkodni, annak
gondaságilag tevékenynek lenni annyi-
tesz, mint önmagának szükségleteit ki-
elégíteni, nem szabjuk túlszűkre-e ezen
fogalmat? —

Eltekintve rabulistikus okos-
kodásoktól, itten arra kívánok utalni:
Kielégíthető-e az ember maga, mások
segélye nélkül a szükségleteit, — illetve
szükségletkielégítésnek tekinthető-e az
ember munkássága, ha teljesen elori-
getetlen, a közületen kívül él?

A nagy természet szerve-
zésében örök szabályként fennállani

Látnuk az örök harca: bellum omnium
 contra omnes törvényét. Az elszigetelt
 ember a nagy világ körén belül min-
 den más szerves lényben harcfélet,
 ellenséget lát; s a harcban egyedül
 azon fegyvereket használhatja, a me-
 lyeket szülei a természet alkotott,
 a midőn őt őrítőnökkel felruházta.
 Minden más módja a védelemnek ily
 elszigetelt embernél hi van, hátra, mert
 az életharc mesterséges segédcskéi-
 nek felismerése és használata már
 kulturát, illetve civilizált egyénisé-
 get feltételezne. — De cultura, civili-

hársó csak társadalomban születetik,
 állandóan megtelepedett társadalomban,
 bizonyos rend szerint csoportosuló emberi
 viszonyok között. Egy elonigetelt emberrel
 cultura akármilyen fokáról már csak a-
 rúit nem beszélhetünk, mert az eleve
 kívánna' feltévésiünket. Robinson nem
 volt elonigetelt ember, a míg a nevelés,
 a lehrármány, a társadalombani előbbi-
 leté s az ott szerzett tapasztalatai, mint
 segídei állottak oldalán, és ha ember-
 társai tényleg ugyan elváltak is tőle,
 a velük volt érintkezése által szerzett
 képességeiben mintegy látszólag hatatlan

embertömeg segítségét élvorte, a mely körülmenynél fogva Robinsont teljesen el-
szigetelt embernek nem tekinthetjük.

Tehát ös állapotú emberre
kell gondolnunk, olyan lényre, a mely
csak oly vada'llat, mint a farkas vagy a
tigris; körté s ps állatok kört csak a fej-
külömbiség existál. — Mire fog ezen ember
cselekedése kihatni? Az örökhazában
való megállásra. — Smily módon fog az ember
ily állapotában cselekedni? Természetes
módon, azaz úgy, hogy ösztönait kielégíti.
Szükségletkielégítésről nem szólhatunk,
mert hiányozni fog a szükséglet fogalmából

aron meghatározás, a mely szerint a szükséglet a nemorűkséglettől különbözik.

Ha egy ily különbség nem léteznék, akkor minek állítanak fel a szükséglet fogalmát? Épenz mintha alma, szilva, körte sat. között különbség nem léteznék, miért ne nevezhetnők ezeket együttesen „gyümölcs”nek? — De továbbá hiányzik aron tudata az embernek, hogy a szükségletet felismerhesse, már pedig valami dolgot csak úgy nevezünk „gazdasági jószág”nak, ha szükségletkielégítésre alkalmas; — így az embernek szükségleteit fel kell ismernie,

hogy tevékenységét ily módon irányíthassa.
 Ezt pedig az elorizetelt ember nem teszi, mert
 nem rálátásból irányítja cselekvését,
 hanem ösztöneitől vezéreltetetik. Az ös-
 tönöknek a societas érdekében való
 megkorlátozása képezi az ethika alap-
 jait; itt, a hol societas nincs, annál
 kevésbé beszélhetünk az ösztönök kor-
 látozásáról, mennél intenszívebb módon
 kell védekeznie az embernek éppen ter-
 mézetadta fegyvereivel, az ösztönökkel
 az életküzdelemben. Ha már most ezen
 ősember egy másik elorizetelt emberre
 bukkan, s ha annak javára ösztöneinek

csak egy milliomvörösséről is lemond,
akkor már is aron magát hintette el, a
melyből a társadalom csirája kikel.

Ha erre ösztönlemondás megtörténik, tör-
ténhetik-e az akkor úgy, hogy az ember
embertársai (vagy társai) javára az ös-
töneinek egy bizonyos részét feláldozza,
azaz korlátlan kielégítési köröt meg-
szorítja? Ha erre igenteljesen felelünk,
akkor megint a Robinson-féle feltételebe
esünk, az akaratelhatározást feltéve
akkor, a mikor az nem is estrictál. Nem,
az ember nem mond le östöneinek
részéről, de lemond östönöszerű egyediségéről.

azaz embertársat léterőnek, maga mellett
 élőnek, magával együttesen a kívülvilág el-
 len harcolónak felismeri; és így ő maga
 mint ez a társa ösztöneiről teljesen lemond-
 van, azokat öntudatlannul az egyesülés-
 ből származott körület hatáskörébe
 utalja. Alljon ez a körület akár két, a-
 akár számtalan tagból; az eredmény u-
 gyannyolyan lesz: Az ember-egysége mag-
 semmisül a körület egységében, atom-
 má' válik egy nagy test sejtjein belől,
 mely nagy test az élet harcáiban azon
 funkciókat teljesíti; a melyeket előbb
 az ember egyénileg teljesített, t. i. ösztös

neit kielégíti. Az ember természeti áll-
lásának egységes, mindenható voltát
átvette az emberiség; az emberiség egyé-
nileg úgy áll az élet harcában, mint
a szerves világ minden egyes lényé.

De az elszigetelt ember s az
összeműködés (Gesamtheit) kö-
zött közvetítő fokok is szerepelnek. Ezek
akkor jelennek meg, hogy térkülömbö-
sége, geográfiai határolások, éghajlati vál-
tozatok miatt az emberiség csak igen la-
xan, végre csak fajra nézve összefüggő e-
gységet képez; sőt, ezen okok miatt dara-
bokra, önálló testekre szakad az összeműködés.

Ezen testek, — körület, társaság, nép, nemzet — képviselik az életben egyeségeit úgy a természettel, mint egymással szemben is; ezen testek a fentjelölt területi határolások között, ösztön szerű korlátlan hatáskörrel bírnak.

A társadalomnak, társadalmi testek illeténi alakulására vonatkozó Spencer Fl. ¹⁵⁾ aron állítása, hogy „tekintve az egyéneket mint atomokat, a társaság fejlődése lesz az anyagnak integrációjára és a mozgásnak azval egybekapcsolt szórása, mialatt az anyag egy határozatlan ösze nem függő”

egyneműségből egy határozott, összefüggő
többneműségbe átmeny, s mialatt a visz-
szatartott mozgás hasonló átalakulást
szemlél.

Ezen határozott többneműség,
vagyis többnemű többrendeltetés, alkot-
elemeiből összetett organismus lesz a
társadalmi test. Az ember, mint ezen
organismusnak részecskeje, molekulája,
megszorított cselekvésében a társadalmi
egység tagjaként azon rendeltetés szerű
cselekedetet fogja végezni, mely az öm-
szesség elhatárolása folytán reá jut. De
miután itten az öntönyszerű cselekvést

felváltja a rendeltetészerű cselekvés,
 az abszolút hatáskört a relatív érdek-
 kör, mely a közös érdek egyik integ-
 ráló' alkotórésze gyanánt jelentkezik,
 — szükségképen kell, hogy a lemondott
 jövedelmén helyébe egy art pótló rugója lép-
 jen az emberi cselekvésnek. — A szükség
 érdekkörnek minduntalan határaiba
 ütközniek az ember, ha az öntudat-
 os gondolkodás, mint az ember hal-
 hatatlan névének megnyilvánulása,
 — ezen ösreütközések által, — mint
 sikra az acéltól — fel nem ébredve
 az emberben. Ugy hogy art látjuk,

hogy az embernek létezése a társasági testben belül öntudatos gondolkodása által, mint a társadalmat egységesen átlengő szellemnek önálló része által irányítottatik.

Lesznek-e az embernek ily állapotában szükségletei? Kell, hogy legyenek, mert hisz ezek pótolják öntöncit. Maga fogja kielégíteni ezen szükségleteit? Nem, mert lété szervei összefüggésben van mindazok létével, a kikkel egy társadalmi testben egyesül. S ha gazdasági tevékenység alatt

szükségletkiegészítésre irányuló emberi
cselekvést értünk, mondhatjuk-e a
felhorogtatás után, hogy ezen emberi
cselekvés emberi egyéni cselekvés lesz?

A társadalom egységének
levezetése más módon is elérhető. A
természetben látjuk az örökharca tör-
vényét minden téren érvényesülni.
Az erősebb vesztése tör a gyengébbnek.
Fennmaradni a más elvesztésén, ha-
ladni a más rovására, ez a természet
folyása. Ezzel szemben az emberiség
haladását tekintve, látván a békés
együttléte a társadalmi testen belül,

a hol az egymásra utaltság tudatának
 felébredése az egyén haladásának,
 a civilizációnak, alapfeltételét
 képezi; — sodálkozva kell kérdeznünk,
 áll-e hát a természet törvényeinek ab-
 szolut érvénye? Nem kivétel-e az
 emberiség állapota? Hol érvényesül
 az örökharca, a létküzdelem halálos
 burgalmának a törvénye? Ekkor
 el kell ismernünk, hogy a természetben
 a külvilággal szemben nem
 az egyes ember, de a társadalmi test
 képezi a harc egyéniségét, azt a szerve-
 zes önletű egységet, a mely a

létküzdelenben intodatosan az erősebb
jogáért küzd, s győz, vagy megsemmi-
sül, de nem részeiben, hanem egységben.

Ha alappáiban véve megkei-
derzük, hogy mi célja a szükségletki-
elégítésnek? Erre a felelet: a létfen-
tartás. De az ember a létküzdelen-
ben nem egység, nem személy, csak
egység, személyiség része. Tehát szüksé-
gletkielégítésre cselekvése önállóan
nem terjed ki; nem lehet gazdasági
tevékenységnek, mint a szükség-
letkielégítésre irányzott cselekvény-
nek az alapja. Alapja csak a

létküzdelmi, egység, a társadalmi test
köz, tárgya pedig, a mire ezen cselek-
vés irányul, a külterméket.

Ígyeténkép felelve az első kér-
desre azt fogjuk állítani: Gazdasági
tevékenység alatt értjük az embernek,
mint egy societas (társadalmi test)
tagjának, — ezen societas létküzdel-
mében való öntudatos részvételét.

E tevékenység tulajdonképeni
alanya azonban nem az egyes ember,
hanem a societas, mint természeti egy-
ség, tárgya pedig az e societáson kívül
létező természet.

III.

A societas alakulására nézve működésének tartom még azon módot röviden várolni, a melyben az emberi társulat kezdetleges állapotából a legösszetettebb szövetű organismussá fejlődött. Ezt deductio útján kísérlem megfejteni. A deductio módszer alkalmazása védelméül felhívom, hogy

miképen az ember embrionál fejlődé-
 sének tanulmányozása a természet-
 tudás előtt azon igazságot derítő ki,
 hogy minden szerves lény (az állat-
 világban) fejlődési menetében az egy-
 sejtű (protocitás) formától egészen azon
 állapotig, a melyben fajánál fogva
 megéri, a körbenso fejlődésnek
 állapotokon fokozatosan végigha-
 lad embryo korában, úgy a modern
 társadalom alkatelemeiben szem-
 lélve követhetjük azon pha-
 zisokra, a melyen áthaladva az
 mai formájának (relatív) tökélyéhez

eljutott. Felállítom ennél fogva hypo-
thesiseképen: Minden, a legösszetettebb
organismus is fejlődése folyamán irre-
tetele előfokaiként szereplő organizmu-
sok egyediségein áthalad; így az embry-
onál fejlődés, — szemben a paleontológ
(: természet-történeti:) fejlődéssel — annak
majdnem teljesen párhuzamos men-
tetét fogja mutatni. Ismerve az egyik
fejlődésmenetet, következtethetünk
a másikra.

Ísmiűgyre vévén a mai tár-
sadalom leghaladottabb alakját, az
államot, a következő, természetesen

többé-kevesebé' az államegységbe beol-
vadt kisebb társulati csoportokat
fogjuk látni: nemzetiség, törzs és csalá-
d [utóbbi széles értelmében véve].
Istent hiszem, hogy természetesen fo-
gunk haladni, ha a családot vesszük,
mint az östársadalom kezdő
formáját. — Összehasonlítva az álla-
tok életstílusait az emberkével, azt
fogjuk látni, hogy éppen a családi
élet különbözősége képezi a vá-
laszfalat állati egyedi lét és embe-
ri társulati lét között. Az állat-
világban csak addig tart a családi

kötelek, a családi együttélés, a míg azt
 a fajfentartás öröme megköveteli: az
 állatcsalád a nemzés és fióknevelés i-
 dején túl fenn nem áll. Ellenben az
 embercsalád nemcsak ezen időponton
 belül, de azon túl is összekapcsolja
 az egyes családtagokat azon láthatat-
 lan, de benső éllel bíró kötelek-
 kel, mely az emberi család tagjait
 nemcsak a jelenben, de a múltban
 és a jövőben is egyesíti. Ha így a ca-
 ládban látjuk a terméketes társulás
 alapját és legelső, legprimitívebb
 megnyilatkozását, — ha elfogadjuk,

hogy szűkre véve a családnak meg kel-
 lett előznie a társulás minden más
 összetettebb alakját, — egyúttal kivi-
 lágluk előttünk különösen a pozitív
 jogtudomány jogszármazási hypo-
 thesisének tarthatatlansága, és el-
 kell fogadnunk azon állítást, mi-
 szerint nem a korláthoz eslekvés-
 ne (= subjectív akaratnyilvánításra)
 indító ösztönöknek kölcsönös be-
 határolása által származott jogkö-
 rök elismerése a társulat s annak
 jogrendjének alapja, — hanem, ha-
 nem előtt tartjuk a családi kapcs-

ban rejlő egységet, — a társas együtt-
 létnek alapja csakis a körületi egy-
 ségbe, mint övönöröklő személyi-
 ségbe atonyákeint beolvadása lesz
 azon tagjainak, a kik — nem köl-
 csönös megállapodás folytán, — de
 természetes szármarásbeli köteleknek
 alapján együttesen képezik az a
 körületet. Ezen társadalomala-
 pítás az emberiség lelkeiben ha-
 gyományoszerű viszárméltékezés a-
 lakjaiban él; például rá az egyes
 mythosok, a melyek mind egy
 emberpárból (Ádám és Éva,

Philemon és Baucis sat.) lezármaratják az emberiséget. Még történeti időkre is átvármaradt a családból, illetve annak kiszélesített köréből, a törzsből való lezármaradás emléke (Ísidó genealogia, gentes stb).

A család emberöltők leforgása alatt mindjobban kiszélesedvén, végül már az eredeti családi kötelék emlékezte elmosódik, a míg aróban az egység, a közületi személynység megmarad: szármarik a törzs. A törzsek patriarchalis szervezete ugyan már

eleve meggyőződhetünk minket arról,
 hogy az eredeti őscsalád kibővítése
 által származott; itt csak azt hozom
 fel, hogy a törzs egységes vezérlése,
 de belső élete is annyira arónos a
 családi élettel, hogy a törzset teljes
 joggal nagy családnak nevezhet-
 jük. Minthogy azonban a törzsben
 az egyes másodrendű (fiók) csalá-
 dok nem egyenletesen szaporodnak,
 kell, hogy akár hallgatóság, akár
 öntudatosán a törzsvezérlés iránt
 megegyezés létrejöjjön a családok
 közt, illetve az egyes törzstagok közt,

a mikor is ezen megegyezés nem külső, de azon belső motívumokból ered, a melyek a család analogiáját ösztönyszerűleg a törvényszerkezetre alkalmaztatják. Ezen szerzési megállapodás lesz az állam első megnyilvánulása, irtven itt állam alatt egy külső, megállapodott alahisággal bíró társulati személységet.

Stübségtekennnek tartom a belső egyesítés tanait a nemzetiiségek s nemzetteknel tovább fejteni. Akárhogy tekintsük a haladás processusát, — a természeti haladás

menete csak egy lesz. A társulati egységes személyiség fizikai gyarapodásának tagjai számának szaporodása által.

Az állam személyisége-
nek felismerésével már Plato, Aris-
toteles, Grotius, Hobbes, Spinoza,
Puffendorf, Leibnitz, Hegelnél és
másoknál találkozunk. Rossi és
Savigny hangsúlyozták, hogy az ál-
lamban a természeti egység valósa-
gos személyiség lesz képességgel az
akaratokra és cselekedetre. ¹⁶⁾ Különösen
képen elmélykedik az államszemé-
lyiség tana felett dr. Kuntz Ignác, ¹⁷⁾

a ki a nemzetiállamot reális élő személynek mondja. Szerinte „a nemzetiállam tehát azt hozza magával, hogy az életviszonyok a maguk összességökben eí úgy alakulnak államilag, mint társadalmilag; vagyis az állam és társadalom a nemzetiállam szempontjából csak alakilag különböznek egymástól” (Bevezetés X. lap).

Igen, mert természetesen alapon fejlődve, családból törzs, törzsből nemzetiség, nemzetiségből nemzet, — ez utóbbi az alaki

momentummal lesz államhá. Az államot, mint az életküzdelem-
ben magános harerfelként működő
személyiséget, és úgy jellemzi
az önkéntesre eslekvési korlát-
lanság, mint társulati testeket
általában, s mint a fizikai egye-
deket (elzárgetelten!) is. De ezen
eslekvési korlátlanság még sem
abszolút; a más társasággal való
érintkezési, de főleg egy belső mo-
tívum, az erkölcsi felismerés,
— mely legprágnansabban a vallás-
erkölcsi irányban jut kifejezésre, —

eslekvését egy bizonyos határba szo-
 ritja. Ezen határlaszorítás már a
 külszervezet nélküli társaságokban
 is nyilvánul; legkönyvetlenebbül
 kidomborodik azonban az állam-
 nál, a mely azon öntudatossága
 által kiválik, a melylyel a haladás
 szükségét felismerve, egységesen
 tovább halad a kultúra merején.
 Ez az állami önérték: mert fenn-
 maradása, létezése függ haladásá-
 nak folytonosságától; csak úgy kö-
 pes megállani az élet harcában,
 ha erőöbödik, és így életképessége fokozódik.

Az állam külső momentumai
 tehát az alakítás, benső momentumai az
 intézkedések haladása. ¹⁸⁾ Intézkedésként halad
 a társaság, szemben az állammal; halad
 pedig szükségképpen azért, mert tagjai teljes
 munkacereje s az egyéni létfentartásra rül-
 séges munkacere közötti különbséget mint-
 egy lefoglalja magának a haladás elősegí-
 tésére. De már az egyéni létfentartásra
 fordított cselekvésben is oly momentumok
 vannak, a melyek az összeség érdekének
 szolgálnak első sorban. Sőt az egyén lét-
 fentartása magában véve is összeségi fel-
 adat, ha az egyént így tekintjük, mint

a társulati test preserves részét, atoniáját. Az állam öntudatos haladása a társadalmi létközvetlen (itt állam = társadalom) oly szabályosságát fogja megteremtetni, a mely a létközvetlen elemek, az államtagnak gazdasági tevékenységét, nem mesterséges, de természetes úton, minél teljesebb harmoniába hozni igarkodik. E harmonia alatt értjük: minden államtagnak teljes erejének igénybe vételét [munkaerő, érvényesítés], minden tag létfentartásának tökéletes megőrzését [jogrend, állami védelem be és kifelé], s végül az összesség

munkacrezjének egyrészeg irányítását [:-
 materiális és szellemi haladás tulaj-
 donképeni értelmében?]. Ezen harmo-
 nia nem böles törvények, nem gon-
 doskodó kormányok intézkedéseinek
 eredménye; - ezen harmonia az
 állam belső személyes életéből ki-
 fejlődik. - E helyen idéznem akarom
 Smith Adam azon kijelentését, mi-
 szerint „az embereket gazdasági
 tevékenységükben jól felfogott önérde-
 kük rendszerint a legtöbb sikerrel
 vezeti, sőt még akként is, hogy a
 midőn a maguk jóra és érdeke

biztosításában járnak el, leggyak-
 rabban egyszerűen mind az önzésnek,
 a körnek javát és érdekét is elő-
 moroztják [Inquiry IV. 2 és IV. 7. 3. 7.] ¹⁹⁾ Ha
 Smithnek individualizáló irányzatát
 tekintetbe vévén, itten az embert mint
 egyént hihetőbbőlük, s helyébe az
 embert mint államatomot helye-
 zük, — ha, a fentebbiekre támasz-
 kodva, — „jól felfogott önérték” he-
 lyébe az „állambani létfenntartást”
 [szemben az öntönyszerű létfenntartással]
 iktatjuk, — ha végül megfontoljuk,
 hogy Smith „kör javá” alatt csak

bizonyos speciális, az egyénekre lete-
 től egészen elkülönített általános
 érdeket értett, míg a fentebbi fejte-
 getések szerint ex'liványos haladás-
 ban minden [a miről az ellenkező
 nem bizonyíthatik] közjő; — úgy
 Smith ezen elvét utkepi formuláhat-
 juk: az ember gazdasági tevé-
 kéysége állambani létfontartása-
 ra irányul, mely nemcsak egyéni
 de egyzersmind közvél. Az ember
 állambani létfontartása már ek-
 ve feltézi azon benső kapcsol-
 embertása s ő közte; a midon

cél tudatosan cselekedni kezd, már is egy
 egységes organismus részeként működik;
 nem éren egységes organismus úgy hat
 vissza, mint ő éren organismusra cse-
 lekvése által. Ezen kölcsönhatás az
 állambani létben sokkal közvetle-
 nebb, intenzívebb, mint az egyszerű tá-
 rsadalomban, mert az állam a hala-
 das felé intudatos irányítás által
 tagjai cselekvésének egy bizonyos cél-
 tudatos egységet kölcsönöz. De mint-
 hogy a nemzetgardások legtöbbször
 a „magángardaságok kényszerét
 egy államon belül” (societáson belül)

neveti nemzetgazdaságnak, azaz a gazdasági tevékenységeknek az államra visszahatásukban, az állam által határolt bizonyos egységeről szólván, én is, tekintettel első definíciómra, — nemzetgazdaságnak az állam és gazdaságkodó tagjainak létküzdelmét akarom nevezni.

Nemzetgazdaság alatt értem: az államnak mint önmagáért szellemének öntudatos haladására irányított létküzdelmét, s abban összes tagjainak öntudatos részvételét.

Igy a nemzetgazdaságtan

azon tudomány lesz, a melynek feladata

elsőör: azon törvényeket felkutatni és magyarázni, a melyek az állam, mint öntudatos, önzérű személy haladási törekvésében közreműködnek;

másodszor: azon törvényeket felkutatni és magyarázni, a melyek az egyes államatitáló (államtág) feladatát szabják meg az egyéges haladás előmozdításában, illetve az állami létkördelemben való részvételében.

IV.

A nemzetgondaságtan, mint
 bölcséleti tudomány, mely a társas-
 dalmi lét egyesleges személyiségének
 praemissumából indul ki, csak általá-
 nos elveket fog kifejteni, általá-
 nos szabályokat fog felállítani,
 a melyeknek gyakorlati alkalmazása
 a positio nemzetgondaságtannak,

mint egy bizonyos állam közhatalma
 törvényei ismeretének fenntartva
 marad. Általánosságban a böl-
 cseleti nemretgardaságtan nem
 fog törekedni annak a megállá-
 pitására, vajjon e közhatalom-
 ban mi lesz feladata a résznek,
 t. i. az államban élő embernek,
 s mi lesz a feladata az övéssé-
 sének; mert így az övésségnek
 mint az egyesnek csak egy fela-
 data, munkásságának csak egy
 része lesz: az államszemélyiség
 öntudatos haladása, illetve

hatalmatása. Megállapítani azon
 területumot, a melyre az állam
 gondoskodó tevékenysége kihatson,
 azon területumokkal szemben, a
 melyeken belül az egyes önállóan
 vers részt a társadalom létműködés-
 mében, — azaz: azon a dolgot
 hirdetőn felvetett kérdéssel; szük-
 séges-e állami tutela, vagy helyese-
 a szabad verseny elve? — a böl-
 seleti nemzetgazdaságtan foglal-
 korni nem fog. Izen tudomány
 csupán azon elvet hirdeti; hogy
 minél miveltebb valamely állam,

illetve mennél erősebben dombo-
rodik ki tagjaiban az egységes
személyiségben való részesség tudata,
annál körvetetlenebbül maguk
az államatomok fogják megold-
hatni a saját első feladatokat,
az örvesség külső irányítása nél-
kül [belső irányítás az org. jelent-
kezik]. Az egyes államok cultur-
állapota szerint lesz ez a kérdés
megoldandó, s ez a pozitív nem-
részegdaságtan feladata.

Mindazonáltal szükség-
gesnek tartom itt, a szocialista

és kommunista államtanok ellenében,
a nemzetgazdaságtan eme fentérin-
tett pozitív törvényét a magam
prempontjából megvilágosítani.

Az állam életereje nem
polgárainak összeresztett munkaere-
jéből áll; ellenkezőleg, a polgárok
munka erejét az állam irányíté-
séből, mint kiapadhatatlan erőfor-
rásból merítik. Ha az állam csak
polgárainak erejéből ésszerűen állhatna,
ha az államrendszernek ezen erőn
kívül más hatalmi forrása nem
volna, akkor helyes volna a szoci-

alisták azon követelése, hogy mindenki (egy államban) közös szán-
lára dolgozzék, s végre a munkája
arányában kielégítették. De az
állam korlátlan cselekvési köre
(mely azért nem abszolút, mert
több állam existsál) jóval nagyobb,
mint hogy tagjainak munkacsejje
ért betölthesse; s ha ezen állapot
mégis beállana, megszűnnék az
állam személyisége, mert rögtön
felbomlana tagjai egyes személyiségeire.
Az állam azonban mégsem szelle-
mi töké, mert nem moráltja elő az

alaktválsói gazdasági tevékenységét,
 hanem ezen gazdasági tevékenység-
 ben éppen maga anyagilag letesül,
 léte érvényesül. Az állam nem pol-
 gárai létében él, de a cselekvésekben,
 a melyek a múltban gyökeredznek
 s a jövőre irányulnak, — nyilvánul
 léte. E cselekvések vannak az ál-
 lam-tételen keringő vér; kérdés,
 hol lesz ezen vérkeringés szabályo-
 zója, az állam szíve?

Erre csak egy felelet ad-
 ható. Ezen vérkeringés szabályozója
 lesz éppen az államnak önmaga, a

haladás. Mi más által szabályoztathat-
 nának az emberek eszékvényei, a
 melyek a priori csak életviszonyok
 alapján jöhetnek létre, s tehát egy-
 szerűek nem lehetnek, de előzmé-
 nyesek és utóhatásnak? Innen-
 nél jobban felébredt minden em-
 berben az a eszékvési örefüggsé-
 tudata, az állami lét vas törvé-
 nye, — mennél inkább siri ma-
 gaiban azt az ellenállhatatlan
 (erkölcsi) kényszert, hogy az ál-
 lam haladásában küzdelemnek
 a rea' eső névét végigharcolja

egész életén keresztül, — annál kisebb
körre szorítkozik az állam gyam-
kodó beavatása.

Ha végül szemléljük az itt
csak általános jelleggel feltűnte-
tett állammal s társadalommal
szemben a realis létű államokat
s társadalmakat, azt fogjuk ta-
pasztalni, hogy valaminek a sze-
mélyek, a kik ezen társadalmat
(államot) alkotják, véges létűek,
így maga az állam, a magasabb
egység, mint valóban, tényleg lé-
terőt tekintve, nem örökkévaló,

mert magában hordja merres volt-
tánál fogva a puortulás csiráját.

Az állami személyiség szervezete
nem lehet oly ruganyos, de nem
is oly ideális, hogy létkörülmé-
nyében a haladásnak egy bizonyos
maximumnál nagyobb fokát
elérhesse. Így minden ily ma-
gasabb egységnél látjuk a kezdet,
az érettség és a puortulás korosa-
kat, a mikor a régi társadal-
mat egy új váltja fel, mely ma-
gában hordja a merresebb, maga-
sabb haladás előfeltételeit. ²⁰⁾ Ezt

mutatja a világtörténelem; Biro-
dalmak, államok, sőt egész cul-
turák pusztulnak, a miután elér-
ték haladásuk azon maximumát,
a melyre szervezettükkel fogva
képesek voltak. A keletkerő új
társadalom (állam) nem érheti
el rögtön virágzásá korát, ez
természetes; hanem hosszú időn
át vajódik.

Tekintsük így szempont-
ból a mai kor társadalmát, főleg
az európai haladó államokat. Ezen
államok, — a melyek, hogy így nevezzük

azon teljesen átváltoztató újjászerveződést:
 1789-ben születtek, — társadalmi gyermek-
 korát éli, benső életnek meg nem szilárdult,
 támogató, tapasztalatlanul kapható volta
 nem a társadalmi puortulás előhírnö-
 ke, mint azt sokan, különösen a so-
 cialisták és azok állítják, a kik a
 társadalmi (állami) keményiséget
 negálják, és szerződésre alapított-
 nak vélik az államot, — hanem
 az öntudatos államélet virágkorá-
 nak előzője, a modern társadalom
 férfikora felé való haladása. A
 kétféle társadalmi szervezést nem

régi, s azon elvek, melyek szerint
 az államok életrendje alakult, csak
 a múltban éreltekben alapulnak,
 hiányzik a tapasztalatoknak azon
 benső sorozata, a mely következtet-
 téscit az elrendő eről s a valóban
 elért eredmények közötti különbség-
 ből meríti. Innen magyarázható
 a reactionárius iskolák azon ál-
 lítása, hogy a mai viszonyok be-
 állása előtt létezett társadalmi in-
 tézmények egymásmelyike eredménye-
 ben s hatásában jobb és erősebbek
 az azt helyettesítő modern intézménnyel.

Minden társadalomnak, annak is, a melynek alkanta gyarlóbb a mai-
nól, megvan azon fénykorok, a melyben az egyáltalán elérhető haladás végső foka tényleg elér-
tetett; — az akkor észlelt viszonyok egy némelyikre sokkal tökéletesebbnek látszik, mint az e viszonyoknak megfelelő mai állapotok. — Példa erre a réghendzsernek bizonyos időben és bizonyos körülmények körött elért bámulatos tökélye, a mely rendszerben oly gyönyörű, majd nem utánozhatóan művek

alkottattak, a melyeket még ma is
 bányulunk. — Ezel szemben szem-
 léljük a mai szabad ipari rendszer
 válságos és sok tekintetben való-
 ban siralmas állapotát. De azért a
 régi rendszer mégis elpusztult, és a
 szabad ipari rendszer, — ha most
 még ugyan vajdik is, azért fel fog
 virágorni, mert előfeltételei, a re-
 mélyes szabadság s a jogegyenlőség,
 oly fontos létalkatrészeit képezik
 a modern állam személyiségének,
 hogy erről lemondani pusztulás
 volna az államnak, azt elfogadni

s tökéletesíteni pedig feltétlenül
haladásnak nevezhető.

Végül felhívom Chevalier
jóslatkerü kijelentését a társadal-
mi ellentétek kiegyenlítésénél kö-
vetendő eljárásról, illetve azon ki-
jelentését, hogy mely tényszerű hi-
vatott arra, hogy a civilizációs
eme „koronáját”, az érdek egyenlítést
létre hozza.

„La science économique
est appelée à y contribuer pour
une bonne part; mais c'est avant
tous une oeuvre morale. Pour la

mener à bonne fin, il faut plus que les efforts de l'économie politique, plus même que le bon vouloir et la sagesse d'un gouvernement. " 21)

A haladás célja nem érhető el a szétágazó individualizmus szabályai alatt; az állam reményiségének erkölcsi tudata lesz azon szellem, a mely, ha a társadalmat egységesen átlenzi, a mai kor sormai tökéletességük legnagyobb mérvében diadalra fognak jutni.

Ezen cél elérésére vezető eszközök tanulmányozása

pedig első sorban a nemzetgaz-
daságtan feladata.

Ferrassola és jegyzetek.

Journal of J. J. J.

11
12
13

Ferrásch: Bastiat, Kapital und Verkin-
 sung. Berlin. 1849. — Larey, Lehrbuch
 der Volkswirtschaft und Socialwis-
 senschaft. Beis. 1870. II. kiad. — Che-
valier, Cours d'économie politique.
 Paris 1855. — Lohn G., Über die
 Bedeutung der Nationalökonomie.
 Berlin 1869. — George H., Fort-
 schritt und Armuth, Berlin 1890.
 IV. kiad. — Kautz Gy., A nemzet-
 gazdaságtan rendszere, Budapest.
 1890. — Mattekovits S., Nemzet-
 gazdaságtan. Budapest 1874. —
Mangoldt, Volkswirtschaftslehre.
 Stuttgart. 1868. — Piontöry Mór:

A nemzetgazdaságtan haladása és irá-
nya az utolsó tizenöt év alatt. Buda-
pest. 1887. — Rau-Wagner: Allge-
meine oder theoretische Volkswirth-
schaftslehre. Stuttgart-Lipsce. 1876. —
Schäffle: Die ethische Seite der n.ö.
Lehre vom Werthe. Tübingen 1862. —
Simondi: A nemzetgazdaságtan gyá-
lomléte. — Smith Adam: Visszafelé-
sok. — Minolket mű a magy. tud. a-
kadémia kiadásán. Budapest. 1891.

Stunz Ignác: A nemzetállam tan-
könyve. Pozsony 1888. — Nagy Ernő:

Magyarország könjoga. Budapest.

1894. — Werner Rersö: A bölcséleti jogtudomány történelme. Budapest 1892.

Tegyzetek: 1) Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations. 1776. — 2) V. ö. Rau-Wagner i. m. 225-243 lap. — 3) Erre nére lásd Klautz: Bevezetés Smith Holám f. i. kiadásához ~~XLVI~~ és ~~XLVIII~~ lap. — 4) List Frigyes: Das nationale System der pol. Ökonomie. 1846. — 5) Roscher: Grundlagen der N. Ö. 1854.

6) Mangoldt i. m. — 7) Syme: Outlines of the Industrial Science 1876. — 8) Wirth: Grundzüge der N. Ö. 1882. — 9) Walcker: Handbuch der N. Ö. 1883. — 10) Sismondi: i. m. — nek alapgondolatát legjobban jellemzi a földtulajdonról való felfogása, mely szerint: „a földtulajdon nem arizságosság, hanem a közhatalom alapja elvére van alapítva.” — Védelve feltételhez köthessenek se feltétel, minél nagyobb n. g. hasznát előállítani, „az övésség joga lévén azon tulajdon egyedüli jogosítva.” 143 szék. lapok. — 11) A történeti áttekintés Pörtöry i. m. I-III. fejezete nyomán.

- 12) Schaffle: das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft 1867-73.
 Lsd. tora'ltu' f. i. m. 14. lapján: „In világos (a szélesre járók értékeinek emelkedése a cultura és nevelésnek emelkedésével.) Tudomány és műveltség kinyílt a műveltségnek számára és a műveltségnek a műveltségnek." — 13) George i. m. — 14) Lsd. Kantz i. m. 1. §. — 15) First principles 396. l. — 16) V. ö. Nagy és Werner i. m. — 17) Kantz i. m. — 18) A haladás intenzivitása külső momentumoktól is szabályoztatik, pld. éghajlat, terület,

fauna, flora stb; v. ö. Montesquieu „Esprit
des lois.“ — 19) Ist Haute előbbérített
bevezetése XXXV skk l. — 20) „Valamint
az egyes emberek, úgy az állatok is
keletkeznek, nőnek, elaggnak és el-
enyevnek.“ Apáthy: Teteles eur. nemzet-
köri jog. II. kiad. 1888. 228. — 21) Che-
valier i. m. 21. l. —

Budapest 1899 évi március havában.

Hováts Ferenc